

Matej Rode

Šolski zdravstveni center v Celju

O NASTANKU AŠKERČEVIH RAPSODIJ BOLGARSKEGA GOGLARJA

*Rapsodije bolgarskega goslarja*¹ ne štejemo med velika dela Antona Aškerc. Vendar so, bolj zaradi snovi kot zaradi kakovosti, svojčas izzvale dokajšnjo pozornost, predvsem pri Bolgarih.² Naša literarna zgodovina jim ni posvetila posebne pozornosti. O njihovem nastanku je obveljalo mnenje, da je ciklus nastal »... iz ogorčenja nad klavernostjo domačih razmer«, pobudo pa naj bi »... dal petindvajsetletni jubilej osvoboditve Bolgarije izpod turškega jarma...«³ Ker menim, da je prva ugotovitev presplošna, druga pa celo netočna, bom skušal dati svojo razlago nastanka *Rapsodij*.

Rapsodije je Aškerc objavil najprej v Ljubljanskem zvonu 1902.⁴ Prvi, z naslovom *Vasil Levski*, je celo dodelil častno mesto na prvih straneh prve številke tega letnika. Že tedaj je prav gotovo imel v načrtu ne le eno, ampak več pesmi. Za to govori tako množinska oblika v naslovu kakor tudi rimska številka I, ki jo je postavil pred naslov *Vasil Levski*. Torej lahko sklepamo, da je že tedaj, januarja 1902., ko je izšla prva številka *Zvona*, imel v mislih obširnejše delo v več nadaljevanjih. Če je tako, se ne moremo strinjati s trditvijo, da so *Rapsodije* nastale »spričo petindvajsetletnice bolgarske vstaje (1877–1902)«. ⁵ Predvsem leto 1877 v bolgarski zgodovini ne ponuja prave osnove za podoben jubilej. Bolgari so dobili svobodo šele 1878, to je po končani rusko-turški vojni 1877/78. Do napačnega sklepa so preučevalci prišli na podlagi izjave samega Aškerc. V Ljubljanskem zvonu je že potem, ko je zaključil objavljanje *Rapsodij*, zapisal:

»Ljublj. Zvon pa se je osvoboditve bratskega naroda bolgarskega spominjal že v prvi polovici tekočega letnika s tem, da je objavljaval cyklus *Rapsodije bolgarskega goslarja*, katere posvečuje avtor vsem tistim junakom, ki so se pred 25 leti borili za svobodo na Balkanu...«⁶

V istem sestavku, ki nosi naslov *Slavnost v Šipki*, pravi tudi, da so »praznovali Bolgari in njihovi osvoboditelji Rusi v soteski Šipka na Balkanu znameniti 25-letni jubilej osvoboditve bolgarskega naroda izpod turškega jarma«. Aškerc se je zmotil. Slavnosti, ki jih ima v mislih, niso bile proslava osvoboditve Bolgarije, ampak le svečanost ob otvoritvi in posvetitvi velike spominske cerkve, ki so jo zgradili Rusi v spomin na žrtve ene od odločilnih bitk v rusko-turški vojni 1877/78, to je bitke za prelaz Šipka v Stari planini. Prireditve so bile res razkošne, vendar le lokalnega značaja in ni verjetno, da bi o njih Aškerc lahko vedel že pred januarjem 1902, ko je pričel pisati *Rapsodije*. Zelo verjetno je zanje izvedel šele iz »posebnega dopisa«, ki mu ga je poslal Bezenšek iz Bolgarije in ki ga je Aškerc objavil v enajsti številki istega letnika pod naslovom *Jubilejna slavnost v Šipki*.⁷ Ker je bilo, kot pravi Aškerc, »vse slovanstvo... v duhu zbrano v Šipki«, je hotel tudi on kaj prispevati.

¹ A. Aškerc, Zbrano delo II. Lj. 1951, 401–450.

² M. Rode, Anton Aškerc v Bolgariji. *Celjski zbornik* 1964. Celje 1964, 195–250; E. Georgiev, *Literaturoznanje s poveče izmerenija*. Sofija 1974; M. Rode, Kam genezisa na Rapsodii na balgarskija guslar ot Anton Aškerc. *Ezik i literatura*, Sofija XXXIV/1979, 4, 21–29.

³ A. Aškerc, Zbrano delo II., 508–509.

⁴ LZ 1902, 1, 1–9; 2, 93–96; 3, 187–191; 4, 237–241; 5, 298–304; 6, 361–368.

⁵ *Zgodovina slovenskega slovstva* IV. Lj. 1963, 180.

⁶ LZ 1902, 10, 720.

⁷ LZ 1902, 11, 774–781.

Zato je naknadno, štiri mesece po tem, ko so izšle še zadnje Rapsodije, svoje delo posvetil »junakom, ki so se borili za svobodo Balkana«. Torej gre le za posvetilo in ne pobudo. Pobudo je treba iskati drugje.

Trditev, da so Rapsodije nastale kot reakcija na domače, slovenske razmere, je veliko prepslošna, premalo utemeljena, da bi si z njo lahko razlagali, zakaj so nastale prav take pesmi in predvsem, zakaj se je odločil za bolgarsko tematiko. Tudi za to trditev so našli osnovo v neki Aškercovi izjavi. V pismu Vidicu dne 14. februarja 1902. leta je med drugim pisal:

»Naše javne kulturno-narodne razmere se shujšujejo od leta do leta. Pada trdnjava za trdnjavo. V Ljubljani se kepajo klerikalci in liberalci z blatom ... Človek bi obupal, ali jaz sam ne obupavam, ker slutim, da nastopi kmalu nova generacija, ki se bo bolj zavedala svoje narodnosti. Tolažim se, da je pot do napredka in svobode trnjeva. Da ne klonem duhom, študiram zgodovino bolgarske vstaje – po bolgarskih izvirkih.«⁸

Te besede so si razlagali, kot da je Aškerc, razočaran nad razmerami pri nas, pričel študirati bolgarsko zgodovino in tam dobil pobudo za nastanek Rapsodij. Aškerc je bil res razočaran nad razmerami med Slovenci in je res v tem času študiral bolgarsko zgodovino, vendar je bil razlog za to drugje.

Menim, da je treba razloge za nastanek Rapsodij iskati v – Ljubljanskem zvonu. Ko je Aškerc končno v celoti prevzel uredništvo te revije, ji je želel dati tudi novo obliko in vsebino. Zato pravi med drugim v programu, ki ga je kot prilogo objavil v prvi številki Ljubljanskega zvona za leto 1900:

»'Zvon' se bode redno oziral na vse duševno, literarno in umetniško gibanje naših slovanskih bratov.

'Zvonu' bodo torej dobrodošla periodična jedmata poročila o književnosti in umetnosti kategorakoli slovanskega naroda.«⁹

Želel je kar najbolj obveščati Slovence o vseh Slovanih. Marsikaj od tega je tudi uresničil. Tako je še v istem letniku objavil obširne članke o hrvaških realistikih, o poljski noveli, o ruskem romanu in še posebej o Tolstoju in njegovem *Vstajenju*. Tudi v posameznih rubrikah je Zvon objavil številna krajša poročila o knjigah in revijah domala vseh Slovanov. Le o Bolgarih ni bilo ničesar. Podobno je bilo tudi v naslednjem letniku. Tudi tu je več člankov o poljski, srbski, hrvaški in ruski književnosti. Kot novost za revijo so se pojavili tudi prevodi iz ruščine (Gorki, Čehov). O Bolgarih pa zopet nič. Ali skoraj nič. Častni izjemi sta dve notici: o sofijski univerzi¹⁰ in o smrti mitropolita Klimenta.¹¹ Nobenega dvoma ni, da je tudi urednik začutil ta deficit. Podoba slovanstva brez Bolgarov pač ni mogla biti popolna podoba. In je ukrepal.

Najprej se je verjetno obrnil na edinega Slovenca, ki je tiste čase kaj več vedel o Bolgarih. To je bil Anton Bezenšek, ki je že od 1879 živel v Bolgariji in od tam poročal različnim slovenskim revijam in časopisom o Bolgarih, njihovi kulturi in literaturi. Bil je tudi soavtor edine slovenske knjige o Bolgarih: *Bolgarija in Srbija* (1897). Kaže pa, da ni takoj dobil odgovora. Čeprav je Bezenšek veliko pisal, opazimo v njegovi sicer bogati bibliografiji¹² prav v tistem času zastoj. Bil je to čas, ko se je pripravljval za selitev iz Plovdiva v Sofijo

⁸ Marja Boršnik, *Aškerc*. Lj. 1939, 312.

⁹ *K novem letu 1900*. Priloga LZ 1900, 1.

¹⁰ LZ 1901, 7, 508.

¹¹ LZ 1901, 8, 580.

¹² Alojzij Bolhar, *Anton Bezenšek*. Celje 1934, 230–248.

in je svojo dejavnost znova usmeril predvsem na stenografijo, s katero se je uveljavil pri Bolgarih. Še danes ga štejejo za »očeta bolgarske stenografije«. ¹³ Verjetno je bil to razlog, da se ni takoj odzval Aškerčevemu vabilu.

Ker si je le želel nekaj gradiva o Bolgarih, se je Aškerc zadeve lotil kar sam, saj je za to imel že določene kvalifikacije: že prej je namreč pisal o Bolgarih. Z bolgarsko tematiko se ukvarja nekaj njegovih mladostnih pesmi (*Jek z Balkana* 1885, *Boj pri Pirotu* 1886). Na svojem potovanju v Carigrad (1893) se je za nekaj dni ustavil tudi v Bolgariji.

O tem je pisal v svojem potopisu *Izlet v Carigrad*. Odmeve tega bivanja v Bolgariji zasledimo tudi v poeziji (*Šumi, Marica* 1893). Ni brez pomena, da se je učil bolgarščine. V času, ko se je odločal, da bo zapustil duhovniški poklic in si iskal primerno službo, se je dogovarjal z Bezenškom, da bi prišel k njemu v Bolgarijo. Bezenšek je namreč pod bratovim imenom v Plovdivu vodil knjigarino Pčela. Aškerc naj bi prevzel vodstvo te knjigarne. Zato se je pričel učiti bolgarščine. ¹⁴ Vse to je dajalo Aškercu pravico in tudi možnost, da se je pričel ukvarjati z načrti, da bi sam kaj napisal o Bolgarih za Zvon. Da se je odločil za zgodovinsko snov, je razlog ne le epska značilnost take snovi, ampak tudi odnos, ki ga je imel do bolgarske zgodovine, še posebej najnovejše. O tem priča opomba, ki jo je kot prevajalec pripisal članku Milana Matkovića »Moderna« hrvatska umetnost v Zvonu 1899. Tam med drugim pravi:

»Zgodovina Jugoslovanov, zlasti Bolgarov, Srbov in Hrvatov ima brez števila dramatičnih prizorov, ki kar izživajo čopič genialnega slikarja, da jih prikaže svetu v pestrih barvah in smelih podobah. Kako bogata je samo najnovejša balkanska zgodovina!« ¹⁵

S tem so bile dane vse možnosti, da so lahko nastale pesmi, kot so *Rapsodije*. Vprašanje je samo, kaj je bil tisti odločilni sunek, ki je sprožil ustvarjanje. Menim, da je bil tak sunek ponovni stik z Alfredom Jensenom, Švedom, Aškerčevim znancom in prevajalcem njegovih poezij. Le-ta mu je v začetku 1901. leta sporočil, da namerava izdati knjižico prevodov njegovih pesmi. Tako se je, kot priča ohranjena korespondenca, obnovilo staro znanstvo. Jensen je bil namreč že 1898. leta v Ljubljani in se je tedaj osebno seznanil z Aškercem. ¹⁶ Rezultat tega srečanja je bil med drugim tudi Aškerčev članek o Jensenu v Ljubljanskem zvonu. ¹⁷ Tam omenja, da je ob tej priložnosti dobil od Jensena za darilo nekaj knjig. Med njimi je bila tudi *Slavia*, ¹⁸ »dva ilustrirana krasna zvezka«, kot pravi Aškerc. V drugem zvezku je Jensen pisal tudi o enem svojih bivanj v Bolgariji. Kot dopisnik za švedsko časopisje je bil poleti 1894 v Sofiji. Med drugim je pisal tudi o spomeniku Vasilu Levskemu, ki so ga malo pred tem odkrili na periferiji mesta. Ob ponovnih stikih z avtorjem se je Aškerc gotovo spomnil na podarjene knjige. V njih je našel podobo Vasila Levskega in spomenika, ki so ga postavili na kraju, kjer so ga Turki leta 1873 obesili. Če to kombiniramo z živo potrebo napisati kaj o Bolgarih in morda celo z identifikacijo z Levskim – tudi on je podobno kot Aškerc zapustil cerkev in se ves posvetil boju za svobodo svojega ljudstva – je prav verjetno, da se mu je tako porodila misel o pesmih, ki so nato dobile naslov *Vasil Levski*.

Vendar je pisanje o zgodovinskih osebah in dogodkih zahtevalo pripravo. Kaj je Aškerc v ta namen preštudiral, je težko reči. Nekaj malega nam o tem lahko pove seznam virov, ki jih je naštel ob koncu objavljjanja *Rapsodij* v Zvonu. ¹⁹ Tam je naštetih devet naslovov.

¹³ G. Klisarov, S. Gergov, *Anton Bezenšek*. Sofija 1969; *Sto godini balgarska stenografija*. Sofija 1979.

¹⁴ M. Rode, Rannite interesi na Anton Aškerc kam Balgarija. *Ezik i literatura*, XXXII/1977, 6, 1–10.

¹⁵ Milan Matković, »Moderna« hrvatska umetnost. LZ 1899, 9, 547.

¹⁶ F. Govekar, Anton Aškerc in Alfred Jensen. LZ 1912, 10, 535–539.

¹⁷ A. Aškerc, Alfred Jensen. LZ 1899, 1, 28–31.

¹⁸ Alfred Jensen, *Slavia*. Kulturbilder från Volga til Donau. I.–II. Stockholm 1896–1897.

¹⁹ LZ 1902, 6, 368.

Vse knjige, razen ene, so bile v bolgarščini. Zanimivo je, da je knjige nabavljal še med tem, ko je že objavljaj *Rapsodije*. Tako iz pisma Bezenšku od 13. aprila 1902. leta, se pravi iz časa, ko je skoraj polovica *Rapsodij* že zagledala svet, izvemo, da je Aškerc dobil kar tri knjige, ki zelo verjetno govorijo o bolgarski zgodovini in so v bolgarščini. Zakaj bi jih sicer naročal v daljnem Plovdivu, v Bolgariji. Bezenšek mu piše:

»Knjigarna naša Vam pošilja naročene knjige, v eni knjigi vsega nij mogoče skupaj dobiti česar želite. A s tremi mislim Vam bo ustreženo. Ako želite več, prosim javite nam.«²⁰

Lahko sklepamo, da je Aškerc prosil Bezenška, naj mu pošlje kako knjigo, v kateri bi bilo na enem mestu zbrano kar največ podatkov o tistem obdobju bolgarske zgodovine, o katerem govorijo *Rapsodije*. Katere tri knjige so bile to, bo težko ugotoviti. Zanimivo je, da je to tretjina vseh knjig, ki jih je Aškerc navedel kot vire. Torej je tretjino virov dobil šele potem, ko je že napisal in objavil polovico *Rapsodij*. Zato ni čudno, da jih je tako vestno študiral, da o tem celo piše Vidicu.

Da je seznam knjig, ki ga je objavil v Ljubljanskem zvonu, res vse, kar je Aškerc poznal, vsaj v bolgarščini, dokazuje še en seznam. V pismu, s katerim je poslal univerzitetški knjižnici v Sofiji kot darilo izvod svojega *Četrtega zbornika poezij* (4. junija 1904),²¹ je našel prav iste vire. Če bi jih bil poznal kaj več, bi jih prav verjetno omenil. Tako pa je celo eno izpustil. Bila je Vereščaginova *Na vojne v Azii i v Evropi*. Verjetno zaradi tega, ker je bila edina v ruščini, druge so bile bolgarske.

Če strnem, trdim, da so *Rapsodije bolgarskega goslarja* nastale iz potrebe oskrbeti Ljubljanskemu zvonu kaj »bolgarskega« gradiva. Da je imel Aškerc težave s takim gradivom, kaže tudi obilica prispevkov, ki v XXII. letniku Ljubljanskega zvona govorijo o Bolgarih. Nikoli prej in nikoli pozneje v enem letniku ni bilo toliko prispevkov, ki so posvečeni Bolgarom. Tu so razen že omenjenih *Svečanost v Šipki* in *Jubilejna slavnost v Šipki* še prevod črtice *Prekrasno!* Ivana Vazova, sploh prvi prevod iz bolgarščine v Zvonu, in kar tri nadaljevanja dolg članek *Vazov Ivan, bolgarski pesnik*, s kopico prevedenih verzov. Sem bi lahko šteli tudi članek Antona Trstenjaka *Hajduki*, ki sicer v celoti ni posvečen Bolgarom, a ga je avtor v uvodu navezal prav na Aškerčeve *Rapsodije*. Zgodilo se je pač tisto, kar se zgodi navadno v takih primerih: najprej premalo, nato preveč. Aškerc je verjetno v želji, da bi imel kaj o Bolgarih, skušal kjerkoli dobiti gradivo. Nenadoma pa ga je bilo preveč. Tako je ta letnik Ljubljanskega zvona postal pravi »bolgarski« letnik. Razen v zadnji, dvanajsti številki je v vsaki vsaj nekaj o Bolgarih.

Zunanjo podobo za nastanek *Rapsodij* ali vsaj za njihov začetek, to je za štiri pesmi z naslovom *Vasil Levski*, je treba iskati v drugem delu knjige Alfreda Jensena, ki jo je svojčas Aškerc dobil v dar od avtorja.

²⁰ Bezenšek-Aškercu. *Rokopisni oddelek NUK*. Ms 972, mapa V, 3.

²¹ M. Rode, Anton Aškerc v Bolgariji ... 204.